

Dezvoltarea identității psihosexuale la vârsta preșcolară

Țocu Rodica, doctor în psihologie

Racu Igor, dr. habilitat în psihologie, prof.univ.

Summary

In this article are presented theoretical and experimental results of a formative study the problem studied psychosexual identity development in children of preschool age in specially organized experimental conditions.

Key words: psychosexual identity, preschool age, gender schema, gender constancy, gender stereotypes, socio-cultural environment, training program, psychosocial adaptation.

Rezumat

În acest articol sunt expuse rezultatele unui studiu teoretico-experimental formativ în care a fost studiată problema dezvoltării identității psihosexuale la copii de vârstă preșcolară în condiții experimentale special organizate. Sunt prezentate aspecte cu privire la elaborarea, implementarea și eficiența programului psihologic formativ de dezvoltare a unei identități a genului adaptativă prin cunoașterea și înțelegerea complexității caracteristicilor genului și prin diminuarea utilizării stereotipurilor de gen în activitățile specifice acestei vârste.

Cuvinte-cheie: identitate psihosexuală, preșcolaritate, schemă de gen, constanța genului, stereotipuri de gen, mediu socio-cultural, program formativ, adaptare psihosocială.

Obiectivele pentru experimentul formativ au fost:

✓ însușirea conceptelor, a cunoștințelor relaționate cu genul și a caracteristicilor de invarianță a acestuia și formarea abilităților necesare atingerii nivelului corespunzător de constanță a genului la copiii cu vârsta cuprinsă între 5 și 7 ani, conform teoriei dezvoltării cognitive a identității de gen;

✓ formarea unui sistem de atitudini pozitive față de situațiile care contravin modelelor tradiționale de comportament specific unui gen sau altuia și normelor și valorilor stereotipe promovate la nivelul societății;

✓ interpretarea adecvată, de către copil, a experiențelor de viață netradiționale din punctul de vedere al respectării stereotipurilor de gen, cu care se confruntă și utilizarea corectă a informațiilor obținute în scopul unei mai bune adaptări psihosociale.

Am presupus că implementarea programului psihologic de dezvoltare a identității psihosexuale și a conceptelor relaționate cu aceasta va avea un efect pozitiv prin dezvoltarea, la copiii de vârstă preșcolară, a înțelegerii complexității caracteristicilor genului ce stau la baza formării identității de gen și prin diminuarea utilizării stereotipurilor de gen în activitățile specifice

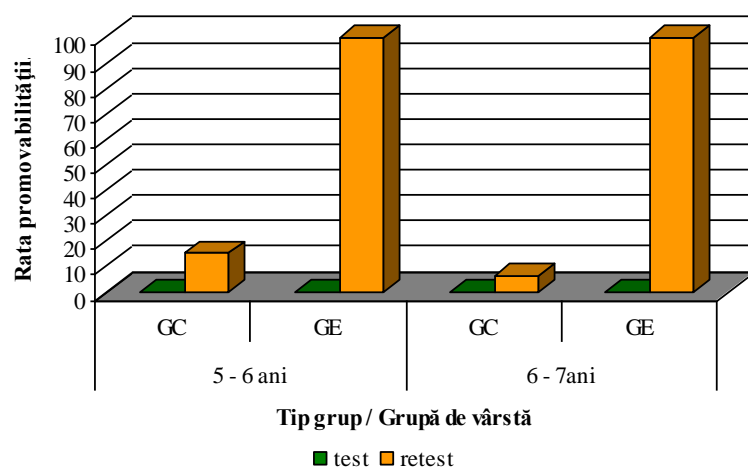
acestei vârste, fapt ce contribuie la o mai bună adaptare socio-culturală ulterioară a copilului prin dezvoltarea flexibilității gândirii în ceea ce privește genul și comportamentele relaționate cu acesta.

În experimentele formative au participat 58 de copii cu vârste cuprinse între 5 și 7 ani, împărțiți în două grupe experimentale și două grupe de control. În funcție de obiectivele și conținuturile activităților, de particularitățile de vârstă ale copiilor durata unei activități a fost între 25 și 45 de minute. Organizarea activităților a respectat structura anului școlar, specifică instituțiilor preșcolare de învățământ, fiind realizate 21 de activități, desfășurate pe parcursul a 8 săptămâni (3 activități/săptămână, în primele 5 săptămâni și 2 activități/săptămână în următoarele 3 săptămâni).

Curriculum-ul de activități a conținut 2 module de intervenție pentru dezvoltarea identității psihosexuale: (a) Invariabilitatea situațională a genului. Copiii au fost solicitați să identifice caracteristicile corpului uman, să stabilească relații între diferențele de gen și trăsăturile specifice fiecărui gen. De asemenea, au fost folosite o serie de activități pentru a facilita înțelegerea și dezvoltarea capacității de a discrimina între aparență și realitate atât prin raportare la transformări superficiale ale obiectelor cât și ale propriei persoane sau ale celorlalți; (b) Flexibilizarea stereotipurilor. Aceste activități au fost orientate spre promovarea egalității de gen prin identificarea situațiilor discriminatoare, din punctul de vedere al genului, înțelegerea independenței unei activități de apartenența la o anumită categorie a genului și dezvoltarea unor atitudini pozitive față de situațiile netradiționale din punctul de vedere al respectării normelor tradiționale de rol de gen. Prin intermediul poveștilor copiilor li s-au prezentat o serie de situații care contraziceau stereotipurile socio-culturale relaționate cu rolul de gen, ei având sarcina de a analiza rolurile de gen și caracteristicile tradiționale și netradiționale asociate în mod stereotip celor două categorii ale genului precum și de a le evalua din perspectiva implicării emoțiilor, a intereselor, cunoștințelor și aptitudinilor individului în alegerea activităților sau ocupațiilor. Copiii au fost încurajați să exerseze soluții adecvate la situații-problemă cu care se pot confrunta.

Pentru a aprecia eficacitatea programului psihologic au fost analizate rezultatele obținute de participanții la activitățile formative în urma readministrării următoarelor probe: Interviu pentru constanța genului; Testul pentru aparență – realitatea genului; Chestionarul de jucării, ocupații și activități. Astfel, au fost examinate răspunsurile oferite de copiii din grupul experimental în etapa de intervenție comparativ cu cele din etapa constatativă, fiind de asemenea, comparate și evidențiate diferențele dintre rezultatele obținute la test și retest de către participanții din grupul experimental.

Performanța copiilor din grupele experimentale, indiferent de vârsta acestora, la sarcina referitoare la înțelegerea diferenței dintre genul real și cel aparent a fost superioară celei a subiecților din grupele de control, testul Chi-pătrat relevând diferențe semnificative statistice: $\chi^2_{5-6}(1) = 15.758, p = .002, \chi^2_{6-7}(1) = 24.596, p < .005$ (figura 1).

Fig. 1. Promovabilitatea la sarcina de identificare a genului aparent și/sau real pentru GE și GC în situația de test și retest

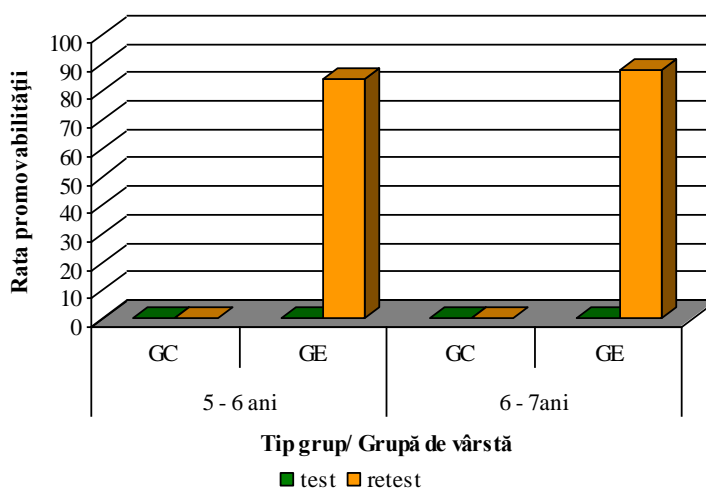
Odată cu formarea abilității de a diferenția între aparența și realitatea genului copiii au înțeles, de fapt, caracterul invariabil al genului indiferent de modificările apărute la nivelul înfățișării unui individ (ex. îmbrăcăminte, aspectul părului), în condițiile prezentării concrete, secvențiale a transformărilor superficiale ale ținutei. Se poate observa faptul că performanța ambelor categorii de grupe (experimentale și de control) s-a modificat, comparând situația de test cu cea a retestării, însă doar în cazul grupelor care au parcurs programul formativ a fost obținută o diferență semnificativă din punct de vedere statistic ($\chi^2_{5-6} (1) = 22.154, p < .005$ și $\chi^2_{6-7} (1) = 28.125, p < .005$) în sensul identificării corecte a situației în care genul este real sau doar aparent modificat. Analiza rezultatelor obținute la cele două etape de testare de cei trei copii (doi de 5 ani și unul de 6 ani), membri ai grupului de control, care au diferențiat, în mod corect, în etapa a doua a testării situația aparentă de cea reală a modificărilor superficiale ale înfățișării, a evidențiat faptul că, în cazul testării inițiale, aceștia au răspuns corect la unul dintre itemii-categorie ai testului ARG, astfel încât rezultatele obținute de aceștia la etapa de retestare pot fi explicate prin clasificarea lor eronată ca neavând formată abilitatea de a distinge între genul aparent și cel real, răspunsurile inițiale greșite putându-se datora neatenției, absenței concentrării sau altor factori. De asemenea, este posibil ca această evoluție să se datoreze chiar dezvoltării acestei abilități în condițiile influenței unor factori independenți de prezența sau absența unui program formativ și care nu au putut fi controlați (ex. mediul familial, cercul de prieteni).

În ceea ce privește identificarea similarității genului pentru situația de retest, promovabilitatea GE a fost semnificativ mai mare decât cea a GC, în cazul readministrării testului, $\chi^2_{5-6} (1) = 9.846, p = .002$, respectiv $\chi^2_{6-7} (1) = 15.365, p < .005$, diferențe semnificative, din punct de vedere statistic, fiind înregistrate și între rezultatele GE la test și retest, $\chi^2_{5-6} (1) = 15.758, p < .005$, respectiv $\chi^2_{6-7} (1)$

= 18.656, $p < .005$. Menționăm faptul că nu au fost constatate diferențe semnificative prin comparația performanțelor celor două categorii de grupuri sub aspectul genului participanților la situațiile de testare.

Performanțele obținute la Interviul pentru constanța genului au fost investigate din perspectiva răspunsurilor oferite doar la itemii referitori la consistența genului, acest concept fiind considerat nucleu al ultimului stadiu în formarea și dezvoltarea constanței genului, conform teoriei cognitive a lui Kohlberg. Majoritatea copiilor din grupul experimental au înțeles caracterul invariant al genului spre deosebire de membrii grupului de control care, în condițiile clasice ale desfășurării activităților, nu au reușit să înțeleagă complexitatea caracteristicilor genului prin sarcinile GCI ($\chi^2_{5-6} (1) = 15.758$, $p < .005$, $\chi^2_{6-7} (1) = 21.460$, $p < .005$) (figura 2).

Preșcolarii din GE care anterior, în situația inițială de testare, nu au reușit să demonstreze achiziționarea conceptului de consistență a genului, în urma participării la activitățile formative

Fig. 2. Promovabilitatea la sarcina referitoare la consistența genului pentru GE și GC în situația de test-inițială și retestare

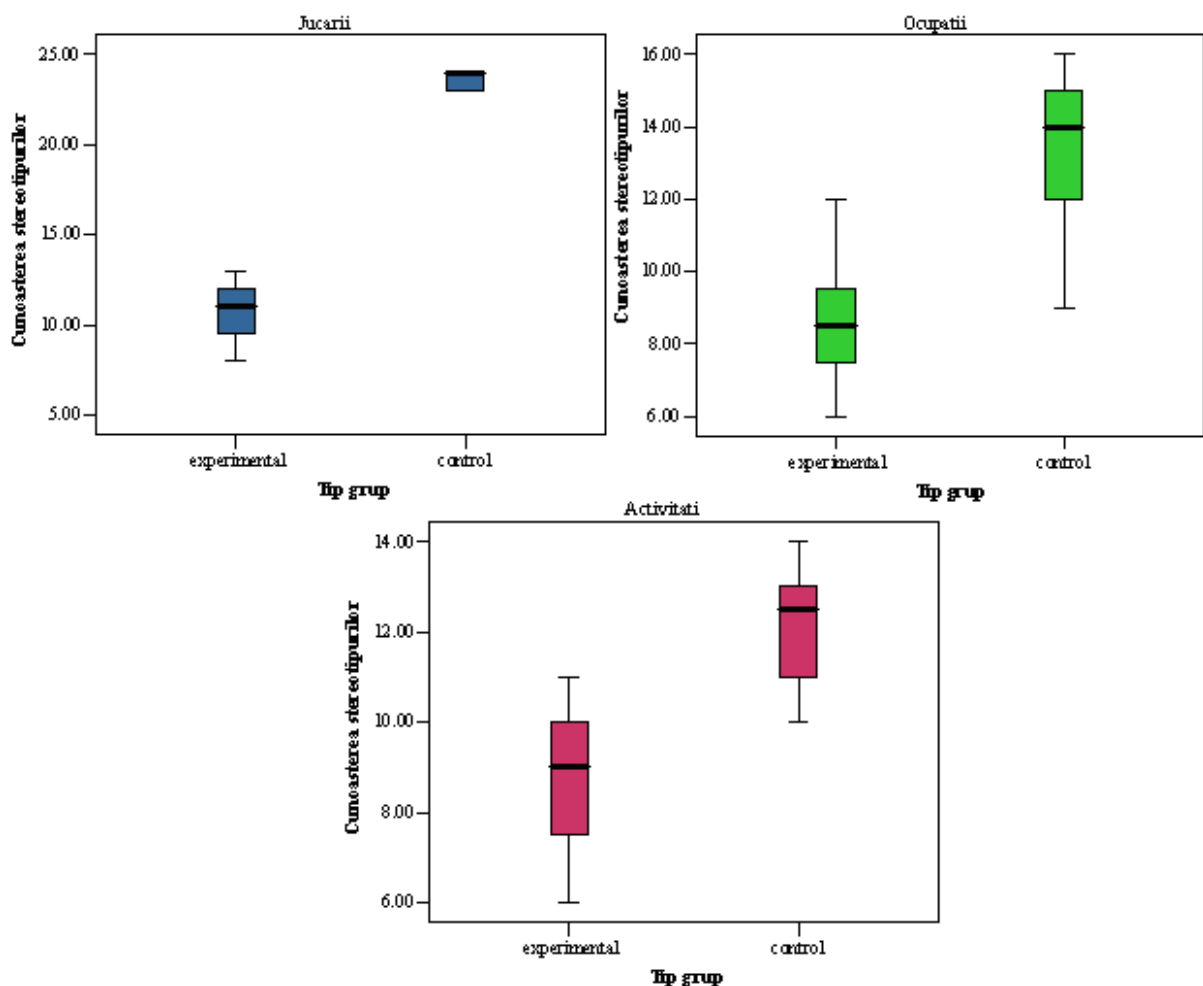
au înțeles invariabilitatea situațională a genului, diferențele între rezultatele obținute la cele două etape de testare fiind semnificative din punct de vedere statistic, $\chi^2_{5-6} (1) = 15.758$, $p < .005$, $\chi^2_{6-7} (1) = 21.460$, $p < .005$. Participarea la programul psihologic formativ a facilitat achiziționarea constanței genului, concept considerat a fi esențial pentru dezvoltarea identității psihosexuale, copiii înțelegând conceptul de conservare a genului, caracterul lui nemodificabil în funcție de situație, activitate sau perioadă de timp.

În ceea ce privește evoluția nivelului de cunoaștere a stereotipurilor de rol de gen după implementarea programului psihologic formativ, datele statistice evidențiază o diferență semnificativă între rezultatele obținute de GC și GE la retest, copiii din GE oferind semnificativ mai puține răspunsuri stereotipe decât cei din GC în domeniile: jucării ($U_{5-6} = 0$, $p < .005$; $U_{6-7} = 0$, p

< .005); ocupații ($U_{5-6} = 6.5$, $p < .005$; $U_{6-7} = 10$, $p < .005$); activități ($U_{5-6} = 13$, $p < .005$; $U_{6-7} = 10$, $p < .005$) (figura 3).

De asemenea, prin evaluarea răspunsurilor GE în situația de test-inițială și la readministrarea testului JOA a fost observată o scădere semnificativă a răspunsurilor consistente cu stereotipurile de gen promovate la nivel socio-cultural și o creștere a celor inconsistente cu stereotipurile de gen: jucării ($Z_{5-6} = -3.191$, $p = .001$; $Z_{6-7} = -3.534$, $p < .005$); ocupații ($Z_{5-6} = -3.210$, $p = .001$; $Z_{6-7} = -3.523$, $p < .005$); activități ($Z_{5-6} = -3.205$, $p = .001$; $Z_{6-7} = -3.534$,

$p < .005$). Față de copiii din lotul de control ale căror stereotipuri de rol de gen sunt caracterizate printr-o rigiditate ridicată, nivelul acestora rămânând ridicat în absența participării la activitățile formative, la copiii din grupul experimental este evidentă o creștere a flexibilității cunoștințelor și atitudinilor stereotipe față de gen, răspunsurile lor fiind orientate mai mult spre categoria „și băieții/bărbații și fetele/femeile”.

Fig. 3. Cunoașterea stereotipurilor de rol de gen în domeniile jucării, ocupații și activități în funcție de tipul de grup pentru situația retest (copii cu vârsta cuprinsă în intervalul 6 - 7 ani)

Dacă în situația de testare inițială au fost consemnate diferențe semnificative în funcție de sex doar în cazul scalei Jucării, nivelul cunoașterii stereotipurilor de gen fiind mai ridicat în cazul

băieților decât al fetelor, în urma implementării programului de formare și a participării la activitățile acestuia, deși se remarcă o creștere a flexibilității stereotipurilor pentru ambele categorii ale genului, totuși, opțiunile băieților au evidențiat o rigiditate semnificativ mai mare decât ale fetelor, pentru toate dimensiunile testului ($U_J = 9.5$, $p = .017$; $U_O = 8.5$, $p = .013$; $U_A = 12.5$, $p = .040$).

În urma analizei comparative a nivelului de cunoaștere a stereotipurile de rol de gen evaluat în situația inițială de testare și în cea ulterioară implementării programului psihologic formativ se constată o scădere a răspunsurilor de tip stereotip, astfel încât, dacă inițial o jucărie, ocupație sau activitate nu era considerată potrivită pentru ambele categorii de gen, alegerea fiind în direcția stereotipului de gen (ex. „sabie și scut” pentru băieți, „cărucior” pentru fete; „soldat” pentru bărbați, „dădacă” pentru femei; „repară mașina” pentru bărbați sau „repară haine” pentru femei), în urma activităților desfășurate în cadrul programului formativ, multe dintre aceste alegeri au fost redirecționate către opțiunea „ambele categorii”, în timp ce valorile grupului de control s-au menținut la aproximativ același nivel, indiferent de momentul evaluării.

Remarcăm, totuși, faptul că anumiți itemi și-au păstrat asocierea cu stereotipurile de gen (ex. jucării: „set pentru machiat”, „basculantă”; ocupații: „preot”, „cosmetician”; activități: „taie lemne”). O explicație posibilă ar fi aceea că în cazul acestor itemi există anumite relații care depășesc calitatea lor de jucării/ocupații/activități, ei fiind asociați și cu alte domenii/situații. Astfel, unele explicații ale copiilor au fost relaționate cu caracteristicile mediului înconjurător (ex. „tractorul este zgomotos și murdar”), experiența lor anterioară (ex. itemul „preot” datorită specificului mediului socio-cultural din punct de vedere religios nu a permis/permite copiilor interacțiuni cu situații ce contrazic stereotipurile de gen) și/sau considerarea lor ca fiind incongruente cu trăsăturile specifice masculinității sau feminității (ex. „taie lemne” – puternic/slab).

Prin participarea la activitățile formative copiii de vârstă preșcolară care au intrat în componența grupului experimental au reușit să înțeleagă și să-și însușească conceptul de consistență a genului și au evaluat domeniile jucării, ocupații și activități ca fiind mult mai adecvate ambelor categorii ale genuri, comparativ cu situația anterioară desfășurării programului formativ și cu rezultatele obținute de copiii din grupul de control.

Analizând relația complexă dintre identitatea psihosexuală, prin componentele ei, și efectul, asupra acestora, al implementării unui program psihologic formativ putem confirma faptul că perioada preșcolarității reprezintă o etapă fundamentală pentru procesul formării și dezvoltării identității de gen, activitățile formative adresate copiilor de această vârstă având un impact deosebit atât asupra nivelului de înțelegere și cunoaștere a caracteristicilor genului cât și asupra manifestării unor comportamente de tip (ne)stereotip relaționate cu genul.

Parcurgerea activităților programului psihologic formativ a facilitat înțelegerea caracterului complex al genului, a invariabilității acestuia și a favorizat reducerea și flexibilizarea credințelor și comportamentelor de tip stereotip relaționate cu genul, constatându-se faptul că diminuarea influenței stereotipurilor de gen este posibilă doar parțial.

BIBLIOGRAFIE

1. Anghel R. Perspective teoretice asupra dezvoltării identității psihosexuale. În: *Analele științifice ale doctoranzilor și competitorilor, „Probleme actuale ale științelor umanistice”*. Chișinău: Editura Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”. 2008, vol. VII, Partea a 2-a, p. 418-425.

2. Anghel R. Perspectiva diagnostică (argumente și contraargumente) asupra tulburării identității de gen la vârsta copilăriei și adolescenței. În: *Revista Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială*. 2009, nr. 3 (16), p. 75-78.

3. Mitrofan I., Ciupercă C. *Psihologia relațiilor dintre sexe, mutații și alternative*. București: Alternative, 1997. 367 p.

4. Racu Ig. *Psihologia conștiinței de sine*. Chișinău, 2005.

5. Racu Ig., Racu Iu. *Psihologia dezvoltării*. Chișinău, 2013.

6. Țocu R. Dezvoltarea identității de gen ca și componentă a concepției despre sine în contextul modificărilor socio-culturale actuale. În: *„Politici și strategii de dezvoltare regională: implicații socio-economice și educaționale”*. Volumul conferinței internaționale „Models and Partnerships for Local and Regional Sustainable Development”. Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, Departamentul pentru Pregătirea Personalului Didactic. Galați: Galați University Press. 2009, p. 81-85.

7. Țocu R. Influența familiei și a mass-media asupra formării și dezvoltării identității de gen. În: *„Problematika educației în mileniul III”*. Volumul conferinței cu participare internațională “Politici, modele și strategii de dezvoltare a resursei umane în educație”. Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, Departamentul pentru Pregătirea Personalului Didactic. Galați: Galați University Press. 2009, p. 319-322.

8. Țocu R. Influența personajelor literare asupra formării identității de gen. În: *Communication Interculturelle et Littérature*. 2009, nr.3 (7), p. 295-298.

9. Țocu R. Perspective socioculturale asupra masculinității și feminității ca și componente ale identității de gen. În: *Communication Interculturelle et Littérature*. 2010, nr. 2 (10), p. 305-308.

10. Țocu (Anghel) R. Modificarea comportamentelor stereotipe de gen ale copiilor: formarea și dezvoltarea identității de gen. În: *Revista Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială*. 2010, nr. 4 (21), p. 21-24.

11. Bosacki S.L., Varnish A., Akseer S. Children's gendered sense of self and play as represented through drawings and written descriptions. În: Canadian Journal of School Psychology. 2008, nr. 2 (23), p. 190-205.
12. Bussey K., Bandura A. Social cognitive theory of gender development and differentiation. În: Psychological Review. 1999, nr. 4 (106), 676-713.
13. Carter B., Levy G.D. Cognitive aspects of children's early sex-role development: The influence of gender schemas on preschoolers' memories and preferences for sex-typed toys and activities. În: Child Development. 1988, nr. 3 (59), p. 782-793.
14. Kohlberg L. A cognitive-developmental analysis of children's sex-role concepts and attitudes. În: Maccoby, E.E. (ed.) The development of Sex Differences. Stanford University Press. 1966, p. 82-172.
15. Lindsey E., Mize J., Pettit G. Differential play patterns of mothers and fathers of sons and daughters: Implications for children's gender role development. În: Sex Roles. 1997, nr. 9/10 (37), p. 643-661.
16. Lytton H., Romney D. Parents' differential socialization of boys and girls: A meta-analysis. În: Psychological Bulletin. 1991, nr. 2 (109), p. 267- 296.
17. Martin C.L., Halverson C.F. A Schematic Processing Model of Sex Typing and Stereotyping in Children. În: Child Development. 1981, nr. 4 (52), p. 1119-1134.
18. Reis H., Wrights S. Knowledge of sex-role stereotypes in children aged 3 to 5. În: Sex Roles. 1982, nr. 10 (8), p.1049-1056.
19. Ruble D.N. ș.a. The role of gender constancy in early gender development. În: Child Development. 2007, nr. 4 (78), p. 1121–1136.
20. Schuette C., Killen M. Children's Evaluations of Gender-Stereotypic Household Activities in the Family Context. În: Early Education and Development. 2009, nr. 4 (20), p. 693–712.
21. Senet N.V. A study of preschool children's linking of genitals and gender. În: Psychoanalytic Quarterly. 2004, nr. 2 (73), p. 291-334.
22. Serbin L. A., Connor J. M., Citron C. C. Sex-differentiated free play behavior: effects of teacher modeling, location and gender. În: Developmental Psychology. 1981, nr. 5 (17), p. 640-646.
23. Shaffer D. Sex differences, gender-role development and sexuality. În: Social and Personality Development. Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning. 2009, p. 239-283.